

VISUOMENINĖS-POLITINĖS LIETUVIŲ REALISTINĖS VAIKŲ LITERATŪROS RAIDOS SĄLYGOS XX a. PRADŽIOJE

V. AURYLA

XX a. pirmaisiais dviem dešimtmečiais, augant lietuvių liaudies socialinio ir nacionalinio išsivadavimo judėjimui, stiprėjant klasių kovai, intensyviai pradėjo formuotis lietuvių vaikų literatūra, plėtėsi jos tematika, giliau buvo vaizduojami socialinio gyvenimo reiškiniai, vaikai ugdomi klasių kovos dvasia. Kartu vystėsi ir žanrai, tobulėjo meninės išraiškos priemonės, atsižvelgiant į vaiko psichinio suvokimo galimumus. Vaikų literatūros kūrimo ir jos ugdymo darbe dalyvavo žymiausi lietuvių rašytojai, pedagogai, kultūros darbuotojai.

Kaip žinoma, vaikų literatūra priklauso nuo auklėjimo principų, kurie, savo ruožtu, yra visuomeninio vystymosi, klasių kovos produktas. Stiprėjant klasių kovai, išryškėjo įvairios politinės grupuotės, kurios įvairiai formulavo pedagogikos ir vaikų literatūros tikslus. Lietuviškoji buržuazija lietuvių vaikų literatūrą stengėsi pajungti siauriems egoistiniams tikslams, klerikalizmo ir buržuazinio nacionalizmo propagandai. Darbininkų klasė, revoliucinių socialdemokratų vadovaujama, kovojo už darbo žmonių vaikų išsivadimą iš socialinio išnaudojimo, už demokratinį jų švietimą, už realistinę, demokratinę, proletarinio internacionalizmo idėjomis persunktą vaikų literatūrą. Šio straipsnio tikslas — atskleisti tas visuomenines-politines sąlygas, kurios XX a. pradžioje nulėmė lietuvių vaikų literatūros raidą, demaskuoti klerikalinės-nacionalistinės lietuvių buržuazijos pastangas pajungti vaikų auklėjimą ir vaikų literatūrą savo siauriems egoistiniams tikslams, iškelti ir parodyti Lietuvos darbo žmonių ir darbininkų klasės, vadovaujamos revoliucinių socialdemokratų, kovos reikšmę realistinės, demokratinės lietuvių vaikų literatūros formavimuisi bei raidai.

Lietuvos proletariatas, būdamas visos Rusijos proletariato — revoliucijos vadovo — dalis, savo kovą už vaikų švietimą laikė neatskiriama bendros kovos už socialinį ir nacionalinį išsivadimą dalimi. Imta reikalauti vienodų mokymosi sąlygų visų klasių vaikams (panaikinti samdomąjį vaikų darbą, įvesti privalomą ir nemokamą mokslą, iš valdiškų subsidijų šelpti nepasiturinčiųjų, ypač kumečių vaikus), mokslo gimtąja kalba, reikalauta demokratinio auklėjimo turinio. Buvo stengiamasi sudaryti tinkamus mokymo planus, programos ir skaitymo knygas, sukompaktuoti mokyklinės bibliotekas. Periodikoje ir knygoje vaikams pradėta spausdinti pažangūs kūriniai, kuriuose vaizduojama varguomenės vaikų gyvenimas. Vaikai mokomi pažinti socialinę nelygybę, skiepijama meilė liaudžiai ir neapykanta

išnaudotojams. Į vaikus imta žiūrėti kaip į mąstančius individus, turinčius savo pasaulį. Susirūpinta jaunosios kartos paruošimu gyvenimui ir kovai su socialiniu ir nacionaliniu smurtu.

1905—1907 m. revoliucija atkreipė visuomenės dėmesį į sunkią vaikų būklę. Pakilo mokyklinio ir užmokyklinio švietimo lygis, vaikams tinkančios literatūros leidimas, pradėta skelbti vaikų knygos konkursai, organizuoti vaikų kūrybinių darbų ir jiems skirtos literatūros parodos, susirūpinta vaikų laikraščio leidimu. Į kovą už nacionalinės mokyklos sustiprinimą ir demokratinį vaikų švietimą įsijungė darbininkai, valstiečiai, plačiosios liaudies masės, inteligentija. Caro valdžia reakcijos metais neįstengė atimti visų lietuviškos mokyklos iškovojimų, kurių pasiekė revoliucija. Tačiau lietuviškoji buržuazija, panaudodama po revoliucijos nuslopinimo susidariusias kai kurias palankias sąlygas, ypač carizmo padarytas kultūrinės nuolaidas lietuvių tautai (lietuviškos spaudos ir mokyklų draudimo panaikinimą), ėmė plačiai reikštis kultūriniame gyvenime, liaudies švietimo srityje ir tą savo veiklą, ypač vaikų mokymą ir auklėjimą, stengėsi pajungti savo interesams. Tačiau lietuviškoji buržuazija negalėjo išvengti ir nepajėgė nuslopinti klasinių priešingumų, ideologinių prieštaravimų, dviejų kultūrų — pažangiosios ir reakcinės — buvimo lietuvių tautos nacionalinėje kultūroje. Auganti lietuvių vaikų literatūra aiškiai suskilo į pažangią — demokratinę ir reakcinę — klerikalinę-buržuazinę. Šis suskilimas ypač buvo ryškus masiškai leidžiamose vaikų mokymui bei auklėjimui skirtose knygose: elementoriuose, chrestomatijose, įvairiuose rinkiniuose ir specialaus pobūdžio leidiniuose.

1904 m., esant revoliucinei situacijai, carizmas buvo priverstas panaikinti draudimą spausdinti lietuviškas knygas ir laikraščius lotyniškėmis raidėmis¹, o 1905 m. gegužės 1 d. leido dėstyti lietuvių kalba lietuviškose mokyklose. Šie įvykiai betarpiškai turėjo didžiulės reikšmės lietuvių vaikų literatūros raidai. Tačiau vaikų mokymosi padėtis Lietuvoje buvo sunki ir panaši į švietimo padėtį Rusijoje, V. Lenino žodžiais tariant, „beveik keturiems penktadaliams vaikų ir paauglių“ buvo „atimta s liaudies švietimas!“² Privilegijuotą teisę mokytis turėjo kaimo ir miesto buržuazijos vaikai. Bežemių ir mažžemių vaikai tarnavo buožėms, o proletariato vaikai dirbo pramonėje. Be to, mokyklų tinklas buvo labai retas. Prasidėjo naujas lietuvių liaudies kovos etapas už privalomo ir visuotinio vaikų mokymo įvedimą, už demokratinius elementus vaikų švietime. Ši kova savo kulminacinį tašką pasiekė 1905—1907 m. revoliuciniuose įvykiuose ir betarpiškai veikė vaikų literatūros tolesnę raidą. Kiekvienos idėjinės bei politinės srovės atstovai stengėsi primesti savo ideologiją vaikų literatūrai, kad darytų įtaką jaunosios kartos auklėjimui.

XX a. pradžioje, ypač reakcijos laikotarpiu, atsiradusios lietuvių buržuazijos srovės (klerikalai, tautininkai, liaudininkai), bijodamos augančio darbininkų revoliucinio judėjimo, pasitenkino carizmo nuolaidomis, o tarp savęs nesutarė tik vadovavimo kultūriniam gyvenimui, ypač liaudies švietimo ir vaikų mokymo, klausimais.

Lietuviškoji klerikalinė buržuazija nesiekė, kad būtų susiaurintos caro valdžios teisės. Klerikalai švietimo srityje rėmė carinės oficialiosios pedagogikos skelbiamas idėjas: monarchizmą, religingumą, aklą paklusnumą carui, o esant revoliucinei situacijai, net griebėsi demagogijos — krikščioniškojo socializmo propagandos. Klerikalai, gindami miesto ir kaimo buržuazijos interesus, buvo patenkinti kai kuriomis iš carizmo iškovotomis nuolaidomis ir džiaugėsi, kad kaime praturtėję ūkininkai

¹ LTSR MA Istorijos institutas, Lietuvos TSR istorija, Vilnius, 1958, p. 268.

² V. I. L e n i n a s, Raštai, t. 19, Vilnius, 1953, p. 117.

„gražiai aprūpina savo vaikus — leidžia juos į mokslus“³, tačiau likusius keturis penktadalius vaikų, kurie negalėjo mokytis, jie pamiršo. Samdomiems vaikams klerikalai rekomendavo savišvietą: mokytis katekizmo pas kunigus, sekmadieniais skaityti elementorių, o patiems mažiesiems ir darbų metu be priežiūros paliekamiems vaikams siūlė nusamdyti senutes, mokančias skaityti ir katekizmą. Ūkininkai buvo raginami pirkti piemenims knygas, kurios įkvėptų „meilę gyvulėliui“⁴. Šiam tikslui klerikalai išleido specialią knygelę „Piemenėliams ir piemenaitėms dovanėlė“. Klerikalai propagavo fizines bausmes, vaikų plakimą⁵. Jie atkakliai siekė visą vaikų mokymą ir auklėjimą paimti į savo rankas.

„Norint tikrai pasekmingai kariauti su bedieviškais (t. y. pasaulietinio turinio. — V. A.) raštais, — rašė „Tėvynės sargas“, — reikia paimti apšvietą į savo rankas; reikia atimti monopolis nuo socialistų, liberalų ir visokių tikybos priešų“⁶.

Klerikalų nuomone, vaikų mokymas privalo būti grindžiamas įvairiomis idealistinės pedagogikos koncepcijomis, teologijos teiginiais, Frebelio sistema⁷. Klerikalai pradėjo gausiai spausdinti savo periodikoje apsakymus vaikams, leisti „Saltinio“ priedą vaikams „Saltinėlių“, „Vaikų knygynėlių“ Seinuose. Jie kovojo prieš pažangias vaikų skaitymo knygas, kurias vertino vien klerikalizmo interesų šviesoje. Jie savinosi knygų vaikams cenzūros teisę ir leido skaityti tik tokias knygas, kurios turėtų „dvasišką“ aprobatą, būtų išleistos katalikiškos leidyklos arba peržiūrėtos kunigo, draudė vaikams skaityti pasaulietinio turinio knygas ir grasino „sunkiomis pabaudomis (koromis)“⁸, kovojo prieš pažangias pasaulinės vaikų literatūros knygas⁹. Seinų vyskupijos valdytojas prelatas A. Antanavičius reikalavo, kad pažangių knygų platintojai ir skaitytojai būtų įduodami caro žandarams. Jis tikintiesiems skelbė: „Jeigu Kristaus mokslo priešininkai (...) dalintų jums knygutes, priešingas tikėjimui ir valstybei, netikėkite jais, neklausykite jų, neduokite jiems išeiti nuo jūsų nenubaustiems (...) Išduokite juos į vyriausybės rankas, nes, tylėdami ir nieko neveikdami, tapsite dalininkais jų paklaidų ir prasižengimų. Be to (...) užsitrauksite ant savęs bažnyčios bausmę (...) Negausite per išpažintį išrišimo už nusidėjimą“¹⁰.

Klerikalų veikla vaikų švietimo srityje sutapo su carinės Švietimo ministerijos pastangomis apriboti vaikų skaitymą, neleisti mokykloje skaityti pažangių kūrinių, nepasitikėti mokytojų sudaromais skaitytinų knygų sąrašais¹¹.

Tačiau, augant revoliuciniam darbininkų judėjimui, ypač 1905—1907 m., bažnyčios įtaka liaudžiai smarkiai pašlijo. Dvasininkai nepajėgė savo autoriteto galia palaikyti obskurantizmo, todėl griebėsi socialdema-

³ „Spindulys“, 1910, Nr. 4. p. 58.

⁴ „Viltis“, 1910, Nr. 39, p. 4.

⁵ [?], Kaip bausti vaikus, „Spindulys“, 1910, Nr. 19, p. 289.

⁶ „Tėvynės sargas“, 1902, Nr. 2—3, p. 13.

⁷ Povilaitis, Vaikų auklėjimas, „Lietuvaitė“, 1913, Nr. 1.

⁸ J. D. [?], Apie knygų ir laikraščių skaitymą, „Spindulys“, 1910, Nr. 6, p. 82.

⁹ Klerikalai pasmerkė P. Bendoriaus „Vaikų žvaigždutę“ („Draugija“, 1909, Nr. 27), Dž. Sviŭto „Gulivero keliones į nežinomas šalis“ („Draugija“, 1907, Nr. 7), „Raudonąją kepuraitę“ („Draugija“, 1909, Nr. 36) ir kt.

¹⁰ J. Jurkūnas ir D. Devinauskas, Antinacionalinė lietuviškų klerikalų politika, Vilnius, 1955, p. 21.

¹¹ Vilniaus apygardos mokslo globėjas (kuratorius) N. Kornilovas savo knygos «Русское дело в Северо-Западном крае» skyriuje „Kokios knygos išleistinos Vakarų krašto mokykloms“ rašė: „Liaudyje platinomoms knygoms reikalinga apgalvota atranka (...) Negalima pilnai pasitikėti mokytojų skoniu ir atranka. Kitas (žinoma, dažnai taip ir atsitinka) pradės vaišinti „nekrasovščina“ ir kitais negatyvios mokyklos kūriniais. Čia taip pat pavojingi demaskuotojai satyrikai rašytojai, iškeliantieji rusų gyvenimo negeroves“ — И. Корнилов, Русское дело в Северо-Западном крае, СПб, 1901, p. 67—68.

gogijos. Jie tariamai susirūpino sunkiomis samdomų vaikų darbo sąlygomis, kuriose vaikai lieka „bukapročiai, tamsuoliai, o neretai ir stačiai degeneratai“, skelbėsi kovoją už samdomojo iki 14 metų vaikų darbo uždraudimą ir kad, esą, ne bažnyčia kalta, jog „kietasirdžiai kapitalistai to teisingo motiniško balso nepaklauso“¹². Tačiau ši jų veikla priminė K. Markso ir F. Engelso žodžius iš „Komunistų partijos manifesto“: „Nieko nėra lengvesnio, kaip suteikti krikščioniškajam asketizmui socialistinį atspalvį (...) Krikščioniškasis socializmas — tai tik šventintas vanduo, kuriuo ilgaskvernis šlaksto aristokrato pyktį“¹³. Klerikalinė vaikų literatūra vaizdavo klasių harmoniją, skiepijo buržuazinę filantropiją, atitraukė vaikus nuo gyvenimo tikrovės pažinimo, trukdė jų ugdymą klasių kovos dvasia, propagavo obskurantizmą (A. Jakštas, A. Musteikis, P. Žadeikis, A. Petrauskas ir kt.). Jų išleistos knygelės nepasižymėjo meniškumu, kai kurios buvo gamintos pagamintos.

Liberalinė buržuazija, išsigandusi augančio revoliucinio darbininkų ir valstiečių judėjimo, taip pat buvo priešiška revoliucijai. Norėdami patraukti į savo pusę mažiau sąmoningus darbo žmones, ypač valstietiją, liberalai savo buržuazinę programą dangstė net revoliucinėmis frazėmis. Tačiau liberalai nereikalavo visuotinio, privalomo ir nemokamo vaikų mokymo, stengėsi darbininkų ir valstiečių kovą už lietuviškos spaudos ir mokyklų draudimo panaikinimą atsieti nuo socialinės darbo žmonių kovos, skleidė neapykantą ne carizmui, ne rusų išnaudotojų klasioms, o „rusams aplamai“, nepaisydami rusų tautybės švietimo darbuotojų politinių pažiūrų į lietuviškos spaudos bei mokyklų draudimą ir į carizmą. Liberalinė buržuazija turėjo gausią periodinę spaudą ir nemažas lėšas, reikalingas kultūriniam darbui. Todėl prie liberalinės buržuazijos šliejosi nemaža demokratinių jėgų ir pažangiosios inteligentijos, kuri rūpinosi daugiausia lietuvių kultūriniu gyvenimu, lietuviškomis mokyklomis ir vaikų švietimu. Liberalinės buržuazijos veikla švietimo srityje buvo nevienalytė: čia, be reakcingų, pastebima nemaža ir pažangių, demokratišnių momentų.

1905 m. nelegaliai buvo įsteigta Lietuvių mokytojų sąjunga. Lietuvių mokytojų sąjunga, kaip ir Visos Rusijos mokytojų sąjunga, buvo smulkiaburžuazinė organizacija, tačiau, veikianti demokratiškai nusiteikusių narių, turėjo teigiamos reikšmės Lietuvos mokyklų augimui, pažangiam vaikų švietimui. Sąjungos III suvažiavime dalyvavo V. Mickevičius-Kapsukas.

Sąjungos priimtuose nutarimuose svarbiausiu dalyku buvo laikoma kova už Lietuvos švietimo organizavimą. Jos suvažiavimuose buvo priimti mokymo planai ir patvirtinta lietuvių kalbos programa. Tai betarpiškai paveikė lietuvių vaikų literatūros raidą, nes buvo paskelbtas konkursas pirmųjų ir antrųjų metų skaitymo knygoms paruošti ir kitiems mokykliniams vadovėliams parašyti. Mokykliniam ir užmokykliniam skaitymui buvo rekomenduota P. Bendoriaus „Vaikų žvaigždutė“, J. Juškytės „Vaikų skaitymėliai“, S. Mečiaus „Geografija“ ir kitos knygos. J. Jablonskio sudarytoje lietuvių kalbos programoje pamokiniam ir popamokiniam skaitymui buvo dar įtraukta Aišbės „Naujas elementorius“, L. Ladislavo „Žiupsnelis“, Žemaitės „Rinkinėlis vaikams“, J. Jablonskio parengtos „Lietuvių pasakos (vaikų rinkinys)“, I. Turgenovo „Mumu“ ir „Putpelė“, Anderseno pasakos ir kiti rinkiniai. Vaikų skaitymui skirta literatūra buvo stengiamasi apimti protinį, dorovinį ir estetinį vaikų lavinimą, formuoti

¹² „Draugija“, 1908, Nr. 14, p. 509—510.

¹³ K. Marksas ir F. Engelsas, Komunistų partijos manifestas, Vilnius, 1961, p. 56—57.

mokslinę pasaulėžiūrą, ugdyti mąstymą, kalbą ir gerą literatūrinį skonį, pratinti vaikus pamilti knygą, semtis iš jos gyvenimui reikalingų žinių.

Periodinėje spaudoje pradėta plačiai gvildinti, kaip organizuoti skaitymą¹⁴ ir kokią literatūrą tam parinkti¹⁵. Recenzijose, kataloguose ir šiaip skelbimuose pradėta plačiau propaguoti knygos vaikams. 1905 m. įkurtos „Lietuviškų knygynėlių draugijos“ kataloge buvo rekomenduojama bibliotekoms turėti prieinamus vaikams Žemaitės, J. Biliūno, Lazdynų Pelėdos, K. Jasiukaičio ir kitus kūrinius. 1906 m. J. Zavadskis išleido lietuviškų knygų, rekomenduojamų mokykloms, katalogą, kuriame pateikė maždaug šimto mokyklų knygynams skirtų knygų sąrašą¹⁶. Vaikų literatūros knygas pradėjo leisti P. Višinskio iniciatyva Vilniuje įkurta „Šviesos“ bendrovė ir J. Jablonskio vadovaujama „Aušros“ draugija, kurios pirmuoju leidiniu buvo lietuviškų pasakų rinkinys vaikams. Keliama mintis, kad lietuvių vaikų literatūra skurdi ir jos labai trūksta, kovojama prieš mokyklų bibliotekų aprobavimo politiką¹⁷, pasisakoma prieš demoralizuojančią detektyvinę¹⁸ ir įvairius stebuklus vaizduojančią religinę literatūrą, kuri temdo vaikų protą, žaloja vaizduotę ir jausmus.

Vaikų lektūros klausimų gvildenimas, nors daugiausia vyko iš švietėjiškų pozicijų, o ne iš vaikų auklėjimo klasių kovos dvasia pozicijų, kėlė susidomėjimą vaikų auklėjimo problemomis ir vaikų literatūros padėtimi. Nemažos reikšmės vaikų literatūrai sustiprėti turėjo 1909 m. pradėtas leisti „Vilniaus žinių“ priedas mokytojams „Mokykla“.

Liberaline spauda, kaip tribūna vaikų auklėjimo klausimams nagrinėti, naudojosi pažangūs lietuvių rašytojai ir pedagogai. Jos puslapiuose apie vaikų literatūrą rašė G. Petkevičaitė-Bitė, P. Mašiotas, J. Jablonskis, K. Vairas-Račkauskas, K. Skabeika, K. Jakučionis ir kt. Polemikai dėl vaikų švietimo tikslų tos spaudos puslapius panaudojo Z. Aleksa-Angaraitis, reikšdamas revoliucinių socialdemokratų mintis.

Švietėjų pasisakymai dėl vaikų mokymo ir auklėjimo tikslų bei uždavinių tik retais atvejais peržengdavo jų smulkiaburžuazinės ideologijos ribas, nes, kaip V. Leninas rašė: „Švietėjai neišskyrė, kaip savo ypatingo dėmesio objekto, nė vienos gyventojų klasės, kalbėjo ne tikrai apie liaudį apšvietimą, bet net ir apie naciją apšvietimą“¹⁹. Jie daugiausia rūpinosi humaniško žmogaus ugdymu, todėl pasisakydavo prieš vaikų baudymą fizinėmis bausmėmis ir jų apkrovimą sunkiais darbais, reikalavo vaikams geresnių gyvenimo ir darbo sąlygų. Pavyzdžiui, G. Petkevičaitė-Bitė straipsnyje „Vaikų klausimas“ reikalavo demokratiškai auklėti vaikus, nurodė, kad „šas mus šiandien dagi taip vadinamųjų dorų žmonių papročiai leidžia sunę ir vaiką mušti, varinėti, bauriais žodžiais barti...“ Šio šiurkštumo pradžia G. Petkevičaitė išvedė nuo jėzuitų, „kuriems rūpėjo išauklėti visuomet nusilenkiančius, akiai savo vyriausybės paliepiamus pildančius visuomenės narius“²⁰. G. Petkevičaitė gynė vaiko teises į laimingą vaikystę ir kvietė „visuomenę mūsų vaikų aimanavimus, klyksmus, vargo šauksmus ir ašaras išgirdus,— atsipeikėti ir ryžties iš mūsų gyvenimo kiekvieno vaiko vargą iš šaknų ir pamatų išrauti“²¹.

¹⁴ [?], Mokykim vaikus mylėti knygą, „Mokykla“, 1910, Nr. 1 ir kt.

¹⁵ Tili [J. Burba], Kur gauti pasiskaityti lietuvių kalba knygelių? „Mokykla“, 1913, Nr. 7 ir kt.

¹⁶ J. Z a v a d s k i s, Lietuviškų knygų, rekomenduojamų mokykloms katalogas, gaudamų Zavadskio lietuviškame knygyne, Vilnius, 1906.

¹⁷ [?], Šis tas apie mokyklų knygynus, „Mokykla“, 1909, Nr. 2.

¹⁸ [?], Priaugančioji karta, „Vilniaus žinios“, 1908, Nr. 120.

¹⁹ V. I. L e n i n a s, Raštai, t. 2., Vilnius, 1950, p. 478.

²⁰ „Lietuvos žinios“, 1910, Nr. 1.

²¹ Ten pat.

Tačiau pagrindinis šių reikalavimų trūkumas buvo tas, kad kovą už vaikų teises švietėjai nesiejo su liaudies socialinio ir nacionalinio išsivaidavimo kova, vadovaujama revoliucinių socialdemokratų. Liberalinė buržuazija, reikalaujama, kad „sulig auklėjimo mokykla privalo stengtis išdirbti žmogų uolų, energingą, apsukrą, sugabų už būvį kovotoją“, ignoravo reikalingumą vaikus ugdyti klasių kovos dvasia ir auklėjimą grindė tariamai nesikeičiančia, amžina buržuazine morale.

Diskusija apie varguomenės vaikų švietimą ir sunkią vaikų piemenukų būklę daugiausia buvo vedama kylančios buožijos interesais, stengiantis išugdyti sugebančius našiai dirbti vaikus. Pavyzdžiui, „Vilniaus žinios“ rašė: „Jei vaikams nuo mažens duosime gerą peną, kaip kunišką, taip ir dvasišką, gerą darbą, poilsį, neužimsime jų — sulauksime ne miegalijų, bet darbininkų, suprantančių savo pareigas“²². Dar aiškiau šias mintis išdėstė „Lietuvos ūkininkas“, ragindamas buožes, kad „švelniai su vaikais apsieitų ir ilgais žiemos vakarais juos mokytų“, o iš to „nauda būtų abiem pusėm: iš vaiko išaugtų doras darbininkas, mokąs ne vien rankomis dirbti, bet ir galvoti. Tokiam darbininkui ir pačiam lengviau būtų gyventi, ir pasamdžiusiam jį šeimininkui suteiktų savo apgalvotu darbu didesnę naudą, ne kaip koks pastūmdėlis iš mažens nieko nemokytas“²³.

Liberalinės krypties vaikų literatūroje buvo vaizduojamas sunkus samdinių vaikų gyvenimas tik tam, kad išnaudotojus galėtų parodyti geradėjais, skiepijama mintis, kad ir esamose sąlygose vaikas gali laimingai gyventi. Štai dar XIX a. pabaigoje parašytame ir vėliau plačiai išpopuliarintame K. Merkevičiaus eilėraštyje „Piemenėlis“ apdainuojami piemenėlio, pūškuojančio žiemos keliais, vargai, kurie baigėsi, kai jis pradėjo tarnauti „geram gaspadoriui“.

Liberalinės buržuazijos idėjas reiškianti vaikų literatūra buvo žemo meninio lygio. Ją kūrė daugiausia menko talento žmonės (J. Juškytė, L. Ladislavas-Lovmenskis, O. Alytienė ir kt.). Tam tikrą duoklę liberalinei vaikų literatūrai atidavė M. Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, K. Sakalauskas-Vanagėlis, kurie buvo veikiami smulkiaburžuazinės ideologijos, todėl atskiruose kūriniuose vaikams nutylėjo socialinę nelygybę, skiepijo paklusnumą išnaudotojams. Šiuos švietėjiškus raginimus, kad kaimo ir miesto buržuazija laisvanoriškai pagerintų vaikų būklę, sukritikavo ir pasmerkė revoliuciniai socialdemokratai. Jie nurodė tikrąjį kovos už vaikų teises į mokslą ir laimingą vaikystę kelią — uždrausti samdomąjį vaikų darbą ir įvesti privalomąjį bei valdžios finansuojamą mokymą.

Revoliucinių socialdemokratų reikalavimai vaikų mokymo klausimais buvo radikalus ir atitiko darbo žmonių interesus. Kaimo ir miesto proletariato vaikų teisę mokytis gynė V. Mickevičius-Kapsukas, Z. Aleksa-Angarietis ir kt. Jie reikalavo, kad būtų panaikintas samdomasis vaikų darbas ir įgyvendintas privalomas mokymas. Šioms priemonėms pasipriešino buržuazija, kuriai buvo neparanku, kad samdiniai vaikai lankytų mokyklą — jie galėjo netekti pigaus rankų darbo. Buržuazija nebuvo suinteresuota plėsti mokyklų tinklą, reikalavo, kad neturtingų tėvų vaikai mokėtų mokėstį už mokslą, vertė mokytojus nepriimti bežemių vaikų į mokyklas. Ypač sunki vaikų švietimo padėtis buvo reakcijos metais, kai revoliucijos dienomis iškovotus kaimo varguomenės laimėjimus dvarininkai pradėjo likviduoti. Buvo uždaromos dvaruose įrengtos mokyklos, revoliucionieriai, kurie rūpinosi darbininkais, sukišti į kalėjimus, o re-

²² Juozas Kapsukas [?], Mūsų piemenys, „Vilniaus žinios“, 1908, Nr. 164.

²³ Vargdienėlis [?], Reikia ir piemenukams mokslo, „Lietuvos ūkininkas“, 1910, Nr. 3.

voliucijos pakeleiviai patys pasišalino nuo to darbo²⁴. Esant tokioms sąlygoms, Z. Aleksa-Angarietis rašė, kad kreiptis į buožes, „idant jie piemenų būvį pagerintų, tai bergždžias darbas ir visai neišpildomas mūsų laikuose“, nes „patys ūkininkai nenorės išsižadėti pigaus vaikų darbo“²⁵. Analizuodamas vaikų švietimo padėtį Vokietijoje, Z. Aleksa-Angarietis priėjo išvadą, kad varguomenės vaikų mokymui ir auklėjimui kiek normaleresnes sąlygas galima sudaryti, tik panaikinus samdomąjį vaikų darbą.

Didelį poveikį demokratinei vaikų literatūrai formuoti turėjo V. Mickevičiaus-Kapsuko kova už vaikų teisių apsaugą. Dar XX a. pradžioje jis reikalavo, kad caro valdžia finansuotų mokyklas. Jis pirmasis iškėlė, kad būtina sudemokratininti mokyklą²⁶. 1903 m. išspausdintame straipsnyje „Naujas apsiereiškimas revoliucinio judėjimo Lietuvoje“ V. Kapsukas ragino mokytojus: „Jūsų priderystė aiškinti jūsų mokomiems vaikams, iš kur kyla visas piktas žmonijoje ir kaip jį galima išnaikinti“²⁷.

V. Mickevičius-Kapsukas matė, kad privalomu mokslu faktiškai galėtų naudotis tik kaimo ir miesto buržuazija, o proletariato, varguomenės vaikai ir toliau liktų už mokyklos slenksčio²⁸, nes, kaip rašė V. Leninas, dažnai buvo galima matyti „besigaluojančius prie darbo vaikus nuo 5—6 metų amžiaus“²⁹. Tad socialistinėje spaudoje, pirmiausia iš V. Mickevičiaus-Kapsuko, pasigirdo reikalavimas uždrausti bet kokį samdomąjį vaikų iki 14 metų darbą ir nors beturčių vaikams duoti nemokamai drabužius, knygas ir maistą³⁰.

V. Mickevičius-Kapsukas suprato, kad jaunajai kartai priklausys ateitis, todėl rūpinosi jos demokratiniu švietimu, rašė, kad „vaikų išnaudojimo negalima nė tėvams leisti“. Svarbiausia vaikų auklėjimo priemone jis laikė darbą. Uždraudus samdomąjį vaikų darbą, jis reikalavo vaikus pratinti prie kasdieninio darbo. Bet tas pratinimas neturi virsti „didžiausiu išnaudojimu“, kad vaikai nebūtų „be laiko į kapus varomi“. V. Mickevičius-Kapsukas buvo didelis humanistas. Jis už vaikų teises kovojo politiniais tikslais ir žmogaus širdies jausmų skatinamas. Ypač jį jaudino sunki piemenukų būklė, jų socialinis išnaudojimas, moralinis engimas ir fizinis kankinimas. Jis demaskavo buožes, kurie samdomus vaikus vertė prie sunkių žemės ūkio darbų. 1901 m. „Naujienose“ jis piktinosi buože, kuris nenorėjo išmokėti net kuklios kompensacijos piemenukui, kuriam kuliamoji nutraukė ranką³¹. Kitoje korespondencijoje „Kiek prekiuoja vienas neturtėlis“ jis pranešė apie baisų atsitikimą su samdiniu vaiku, kuriam kuliamoji galvą sutrynė³².

V. Mickevičius-Kapsukas susijaudinęs rašė, kad samdomų vaikų, piemenukų „padėjimas daugely vietų pas mus yra begalo blogas, kad jie visų stumdomi, niekinami, už ausų tąsomi, kad turi keltis kartais ketvirtoji

²⁴ S. P. [?], Kumečių vaikų apšvietimas, „Lietuvos žinios“, 1910, Nr. 38.

²⁵ Z. A. [Z. Aleksa-Angarietis], Piemenys, „Vilniaus žinios“, 1908, Nr. 177; Z. A. [Z. Aleksa-Angarietis], Vaikus parduoda, „Vilniaus žinios“, 1908, Nr. 181.

²⁶ [V. Mickevičius-Kapsukas], Kaip auginama lietuvių gimnazijose, 1901; V. Mickevičius-Kapsukas, „Ūkininkas“, 1901, Nr. 8.

²⁷ V. Kapsukas, Raštai, t. I, Vilnius, 1960, p. 120.

²⁸ V. Kapsukas [V. Mickevičius-Kapsukas], Vaikų darbas ir visuotinas mokymas, „Žarija“, 1907, Nr. 4.

²⁹ V. I. Leninas, Raštai, t. 4, Vilnius, 1951, p. 281.

³⁰ V. Kapsukas [V. Mickevičius-Kapsukas], Vaikų darbas ir visuotinas mokymas, „Žarija“, 1907, Nr. 4. Apie sunkią piemenukų būklę jis rašė ir kituose straipsniuose: V. Kapsukas, Dvaro ir sodžiaus darbininkų gyvenimas, „Naujoji gadytė“, 1906, Nr. 5; V. Kapsukas, Kokie reikalingi įstatymai darbininkams apsaugoti, „Naujoji gadytė“, 1906, Nr. 20.

³¹ V. Kapsukas, Raštai, t. I, Vilnius, 1960, p. 371.

³² Ten pat, p. 382.

ir net trečioj valandoj, o eiti gulti dešimtoj, kartais net vienuoliktoj, kad jų apšvietimu dabar nieks nesirūpina. . .“³³

V. Mickevičius-Kapsukas gerai pažino samdomų vaikų darbą Lietuvoje, Rusijoje, Vokietijoje. Jis nurodė, kad sunkus vaikų darbas sulaiko fizinį ir protinį vystymąsi, užtemdo šviesias vaikystės dienas, užmuša gyvenimo džiaugsmą. Panašios mintys buvo skelbiamos socialistinėje spaudoje ir kituose šiam tikslui skirtuose leidiniuose. Visa tai turėjo nemažos įtakos demokratiniams rašytojams, kurie su meile vaizdavo samdomų vaikų, daugiausia piemenukų gyvenimą.

Darbininkų laikraštis „Vilnis“ jau atvirai rašė, kad darbininkų vaikams tinkamas mokslas ir literatūra bus tik po proletarinės revoliucijos: „Savo rankomis, savo prakaitu pastatytose mokyklose mes mokinom buržujų vaikus, o mūsų vaikeliai ant gatvės turi mokintis, mūsų vaikeliai, vos sulaukę 10—12 metų, patįs turi rūpintis užsidirbti sau duoną. . .“

Tiktai darbininkiškoji mokykla ir proletariškoji inteligentija duos mums tinkamą literatūrą, tiktai ji mokys mūsų vaikus ir duos jiems teisingą mokslą, kurio trokšta, prie kurio veržiasi proletarija: tiktai ji teuos mums tą mokyklą, kurios durys mums dabar uždarytos; tiktai ji duos mums tą literatūrą, kuri dabar persekiojama“³⁴.

Socialistinė spauda nemaža rašė proletarinio vaikų švietimo ir auklėjimo klausimais. Kadangi Lietuvos revoliucinių socialdemokratų patirtis šiame darbe buvo nedidelė, tai buvo panaudojama kitų šalių darbininkų partijų patyrimas, aprašoma, kaip vedama agitacija „tarp vaikų“, kaip rūpinamasi „iš jaunų dienų įskiepyti į jų širdis darbininkų klasės idealą ir išauklėti iš jų kovotojus už darbininkų reikalus“³⁵. Štai vaikams dalijami ir platinami lapeliai bei knygutės, organizuojamos demonstracijos mieste ir sodžiuose; prie eglių dainuojamos darbininkų revoliucinės dainos, vaikai vaikščioja po miestą „su raudonomis vėliavėlėmis ir raudonomis kepuraitėmis; su įvairių įvairiausių žaislų daiktais rankose. . .“³⁶ Prancūzijoje vaikai dalyvaudavo darbininkų streikuose ir dainuodavo „Internacionalą“.

Socialistinio švietimo šalininkai reikalavo, kad valsčių valdžia steigtų prie mokyklų knygynus, skaityklas, sielojosi, kad mokyklų knygynai „labai biedni“³⁷, kad valdžios patvirtintame „Mokyklų knygyne“ nėra gerų ir vaikams lengvų knygelių³⁸.

Socialistinės spaudos skiltyse pasirodė straipsnių, demaskuojančių klerikalinę literatūrą. Sarkastiškai buvo išjuokti klerikalinė knygų pasakojimai apie šventą Izidorių artoją, demaskuota klerikalinėje literatūroje propaguojama buržuazinė artimo meilė ir širdies nuolankumas³⁹, taikliai pašieptas „Šaltinėlis“⁴⁰, pasmerkta antirealistinės literatūros skaitymas⁴¹.

³³ V. Mickevičius-Kapsukas, Vaikų darbas ir visuotinas mokymas, „Žarija“, 1907, Nr. 4.

³⁴ N e p. [?], Mokslas ir darbininkai, „Vilnis“, 1914, Nr. 2.

³⁵ [?], Kaip Belgijos darbininkai kovoja prieš militarizmą, „Naujoji gadynė“, 1906, p. 313—314.

³⁶ V. M - t e [?], Fužero miesto vaikai, „Skardas“, 1907, Nr. 5.

³⁷ J o n a s B a r z d y l a [J. Biliūnas], Mūsų krašto valsčiaus mokyklos, „Varpas“, 1901, Nr. 9.

³⁸ „Naujoji gadynė“, 1906, Nr. 22.

³⁹ [?], Apie knygas, „Naujoji gadynė“, 1906, Nr. 1; M. [?], Apie laikraščius, „Naujoji gadynė“, 1906, Nr. 8.

⁴⁰ [?], Juokai, „Žarija“, 1908, Nr. 4, p. 65.

⁴¹ „Darbininkų balsas“, 1903, Nr. 2, p. 62.

„Darbininkų balsas“ rašė, kad „skaitymas „maldaknygių“, „kelių į dangų“, „peklų“, „gyvenimų šventųjų“, pasakų⁴² ir tam panašių dalykų, atitraukiančių atydą nuo tikrybės (...) neduos pažinimo dabartinio gyvenimo, neduos susipratimo“⁴³.

Socialistinėje spaudoje buvo skelbiamos naujai pasirodžiusios pažangios knygos vaikams (P. Bendoriaus „Vaikų žvaigždutė“⁴⁴, Džovanjolio „Spartakas“⁴⁵ ir kt. V. Kapsukas „Drauge“ (1905, Nr. 3) teigiamai vertino „Spartako“ pasirodymą lietuvių kalba. Amerikos Bostono lietuviai paskelbė konkursą parašyti mokyklinėms knygoms, kurios atitiktų darbininkų vaikų mokymo ir auklėjimo poreikius. S. Matulaitis paruošė „Lavinimosi knygynėlio“ bibliografiją, kurioje buvo ir vaikams rekomenduojami kūriniai⁴⁶.

Lietuvių socialistinė spauda, plačiai nušviesdama tragišką vaiko padėtį kapitalizme, žadino pažangiosios visuomenės susidomėjimą „vaikų be vaikystės“ gyvenimu ir kėlė protestą dėl jų išnaudojimo. Lietuvių literatūroje vis dažniau ėmė pasirodyti miesto ir kaimo proletariato vaikų gyvenimo vaizdai, jų socialinio gyvenimo kontrastai. Lietuvių vaikų literatūros klasikoje įspūdingiausi tapo tie kūriniai, kuriuose vaizduojamas samdomasis vaikų darbas, jų vargai ir kančios, atkaklus veržimasis į mokslą. V. Mickevičius-Kapsukas savo publicistiniuose straipsniuose įtaigiai analizavo sunkaus vaikų gyvenimo priežastis ir kartu ėmėsi rašytojo plunksnos, kad grožinės literatūros kūriniais atskleistų beviltiškai sunkių vaikų gyvenimą kapitalistinėje santvarkoje. 1902 m. sulietuvindamas Niemajevskio apsakymą „Gatvės vaikai“⁴⁷, V. Mickevičius-Kapsukas pirmasis pavaizdavo miesto varguomenės vaikus lietuvių literatūroje. 1904 m. jis išvertė į lietuvių kalbą O. Mirbo vaizdelį „Darbininkų vaikai“⁴⁸ ir Kopnickos „Numirė sūnus beturtės...“⁴⁹.

Geriausieji lietuvių rašytojai, betarpiškai veikiami liaudies socialinio ir nacionalinio išsivadavimo kovos, savo kūryboje vaizdavo sunkią vaikų padėtį, jiems rodė socialinio gyvenimo kontrastus ir neteisybę, skiepijo kovos už laimingesnį gyvenimą jausmus. Apie buožių engiamus ir išnaudojamus vaikus rašė J. Biliūnas („Joniukas“), Žemaitė („Nelaimingi vaikai“, „Kaip Jonelis raides pažino“, „Kalinys“), Lazdynų Pelėda („Motulė paviliojo“, „Prie laimės“, „Pirmas sniegas“), L. Didžiulienė-Žmona („Juzuko vargai“), V. Mickevičius-Kapsukas („Gatvės vaikai“), K. Jasiukaitis („Basi vaikai“, „Degtukai“), J. Šepetys („Rytmetį“), J. Janonis („Vaikų dienos“), K. Stiklius („Piemenėlis“), K. Lekeckas („Mikutis“) ir kt. Ryškūs socialiniai vaizdai yra ir Šatrijos Raganos apysakoje „Į šviesą“. Demokratinės idėjos buvo reiškiamos K. Sakalausko-Vanagėlio ir pedagogų P. Mašiot, M. Grigonio geriausiuose apsakymuose vaikams. Vis labiau

---

⁴² Čia autorius, pasisakydamas prieš pasakų skaitymą, klydo, teigdamas, kad jos tariamai atitraukiančios dėmesį nuo tikrovės. Iš tikrųjų pasakų turinys yra realistinis, vaizduoja gėrio ir blogio kovą, socialinius žmonių santykius, moralinius jų bruožus, o fantastika naudojama kaip meninės išraiškos priemonė, todėl pasakos yra naudingos socialiniam ir moraliniam vaikų auklėjimui.

⁴³ „Darbininkų balsas“, 1903, Nr. 2, p. 62.

⁴⁴ „Naujoji gadynė“, 1906, Nr. 4, p. 64.

⁴⁵ „Naujoji gadynė“, 1906, Nr. 1, p. 15; Nr. 2, p. 31.

⁴⁶ S. Matulaitis, Lavinimosi knygynėlis. Pirmieviškų knygų lavinimuisi tinkamųjų sąrašas, Vilnius, 1907.

⁴⁷ Vincas Vilkas-Pilkas [V. Mickevičius-Kapsukas], Gatvės vaikai, kn. „Gyvenimo vaizdeliai“, Cikaga, 1902.

⁴⁸ Vincas Vilkas-Pilkas [V. Mickevičius-Kapsukas], Darbininkų vaikai, „Lietuva“, 1904, Nr. 16.

⁴⁹ „Naujienos“, 1901, Nr. 11. Šis iš naujo išverstas eilėraštis vaikams buvo išspausdintas tarybiniais metais, „Lietuvos pionierius“, 1960 m. spalio 8 d.

vaikų literatūroje įsigalėjo realistinis tikrovės vaizdavimas, klasių kovos motyvai. Tai buvo iššūkis tiems vaikų rašytojams ir pedagogams, kurie vaikus norėjo atitraukti nuo socialinės kovos, auklėti juos paklusnumo buržuazijai dvasia. Lietuviškoji buržuazija, ypač klerikalai, visai kovojo prieš socialinius gyvenimo reiškinius vaizduojančią vaikų literatūrą. Reakcionieriai pažangios skaitymų knygos „Vaikų žvaigždutė“ autorių P. Bendorių apšaukė „pirmeivių“, kaltino, kad autorius pasielgė nepedagogiškai, „papuošdamas savo „Žvaigždutę“ tokiais raudonais luominės neapykantos spinduliais“, knygelę pavadino „Žarijiečių raugu“⁵⁰. Žemaitės „Rinkinėlis vaikams“ buvo persekiojamas už antiklerikalius motyvus⁵¹.

Reakcionierių kova prieš demokratinę vaikų literatūrą buvo nesėkminga. XX a. pradžioje vaikų socialinės padėties, jų švietimo ir auklėjimo klausimai buvo liaudies, darbininkų klasės socialinio ir nacionalinio išsivadavimo kovos plane. Šią kovą rėmė pažangūs lietuvių rašytojai, kurie savo kūryba stengėsi paruošti jaunąją kartą kovai su socialiniu blogiu. Jų vaizduojamas tragiškas miesto ir kaimo varguomenės vaikų gyvenimas buvo konkrečių to meto gyvenimo sąlygų atspindys, sustiprėjusios klasių kovos išdava. Geriausi lietuvių realistinės demokratinės literatūros kūriniai vaikams akivaizdžiai paneigia buržuazines teorijūkstes, kad vaikų literatūroje negali ir neturi atsispindėti socialinio gyvenimo reiškiniai, kad vaikų literatūra esanti pašaukta skelbti vien „amžinosios moralės“ dėsnius, todėl turinti būti virš visuomeninio ir politinio gyvenimo reiškinų ir būti jiems neutrali. Šią teoriją sutriuškino pats gyvenimas: lietuvių vaikų literatūros auksinį fondą sudaro socialinį gyvenimą vaizduojantieji kūriniai. Jie ir šiandien turi didelę pažintinę vertę, atlieka svarbią auklėjamąją-estetinę funkciją ir gausiai leidžiami. Iš jų vaikai mokosi pažinti kapitalistinį gyvenimą ir jo neapkęsti.

VVPI Lietuvių ir užsienio literatūros katedra

Įteikta 1961 m. balandžio mėn.

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ЛИТОВСКОЙ РЕАЛИСТИЧЕСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

В. АУРИЛА

Резюме

В свете марксистско-ленинского учения о двух культурах в каждой национальной культуре в статье анализируются взгляды на воспитание и на детское чтение представителей двух идеологических направлений в Литве в начале XX в.

Клерикальная буржуазия, шедшая на поводу у царизма, стремилась пропагандировать в книгах для чтения религиозность, слепое повиновение царю и правящим классам, издавала клерикальную детскую литературу.

Либеральная буржуазия, напуганная ростом революционного движения, была настроена против революции. К либеральной буржуазии примыкала часть демократов и прогрессивной интеллигенции, которые заботились о народном просвещении, активно участвовали в культурной жизни

⁵⁰ A. Jakštis, Vaikų žvaigždutė, „Draugija“, 1909, Nr. 27, p. 479—480.

⁵¹ Pavyzdžiui, kažkoks Katinas „Lietuvių laikraštyje“ užsipuolė knygutę, kad joje „p. Žemaitė išjuokia ženklą kryžiaus arba žėgnonę“, kad autorė įpylusi „bedievybės nuodų“ ir dėl to „knygelę padarė nemalonių įspūdį“, „Lietuvių laikraštis“, 1905, Nr. 2—3.

страны и использовали в своей работе либеральную печать. О воспитании детей и о детской литературе написали Г. Петкявичайте-Бите, П. Машётас, И. Яблонскис, К. Вайрас-Рачкаускас, К. Скабейка и др.

Революционные социал-демократы (В. Мицкявичюс-Капсукас, З. Алекса-Ангаретис и др.) требовали запрещения детского наемного труда, введения обязательного обучения для всех детей и демократизации обучения.

На основе анализа социальной и политической обстановки начала XX в. в Литве в статье делается вывод, что передовые литовские писатели трагическое положение детей при капитализме изображали под воздействием национально-освободительной и социальной борьбы народа. Жизнь детей, угнетаемых и эксплуатируемых буржуазией, изображали И. Билонас, Жемайте, Лаздину Пеледа, К. Ясюкайтис, В. Мицкявичюс-Капсукас, Л. Диджулене-Жмона, Ю. Янонис, И. Шепетис, К. Стиклюс, К. Лекецкас и др. Передовые идеи отразились в повести М. Печкаускайте-Шатрии Раганы «К свету», в лучших рассказах для детей К. Сакалауска-Ванагелиса, П. Машётаса и М. Григониса.

В начале XX в. в литовской детской литературе утверждалось реалистическое изображение действительности, отражение некоторых моментов классовой борьбы. Это было начало острой борьбы с реакционными детскими писателями и педагогами, которые стремились оторвать детей от познания социальной стороны жизни, воспитывать их в духе клерикализма, аполитичности, повиновения буржуазии.

Условия развития реалистической литовской детской литературы анализируются на основе архивных документов начала XX в. и других источников.
